

PSYKOANALYSE:
SELVBIOGRAFI ELLER VIDENSKAB?

En kommentar til S. Køppe, »Psykoanalysens videnskabelighed«, *Psyke & Logos*, nr. 2, 1987, s. 340-51.

Arne Friemuth Petersen

Efter at have været forment adgang siden sin fremkomst er psykoanalysen i tiden efter 1968 kommet ind på landets universiteter, hvor den som så mange andre steder på kort tid har vundet sig mange tilhængere. Men til forskel fra situationen i privatdocenternes praksis, hvor den levede ganske problemløst i henved 100 år, så har den nye værdighed konfronteret psykoanalysen med alle de krav, der normalt stilles til ordentlig videnskab: testbarhed, objektivitet, forklarings- og prognoseværdi m.m. Og det synes psykoanalysen at have det dårligt med. Hvorfor? - Ja, en del af et svar kan indirekte læses af den artikel, som det følgende er en kommentar til.

For artiklens forfatter, Simo Køppe, som er en hjemlig kender af psykoanalysen, er det således et problem, at der findes logiske argumenter mod psykoanalysens videnskabelighed. Navnet Karl Popper nævnes her som en af de erkendelsesteoretikere, der har påvist, at psykoanalysens grundantagelser ikke kan falsificeres, endsize underkastes videnskabelig afprøvning i nogen streng betydning. Det betyder, at de udsagn, som analytikeren udleder af den enkelte klients livshistorie - og som derefter hævdes at være universelle udsagn om alment menneskelige forhold (f.eks. den psykiske dynamik mellem far og søn som fortællingen om Ødipus hævdes at kunne opklare) - kun kan siges at gælde for den pågældende klient i hans særlige livssituation på baggrund af hans individuelle socio-affektive udvikling. Problemet er altså, at præcist den samme udviklingshistorie ikke vil kunne findes hos nogen anden klient; derfor kan ingen af psykoanalysens kardinal-hypoteser testes videnskabeligt, da al videnskabelig testning forudsætter, at observationer og eksperimenter kan gentages, hvilket jo ikke er muligt i dette tilfælde, da end ikke tvillinger har samme socio-affektive og kognitive udvikling. I bedste fald kan psykoanalysen derfor kun få status af litteratur eller historiefortælling om livets gang for den enkelte.

Man kan finde belæg for denne udlægning af argumentet mod psykoanalysens videnskabelighed i følgende af Karl Popper's værker: *The Open Society and Its Enemies*, 1984 (1. udg. 1945), Kap. 23; *Conjectures and Refuta-*

tions, 1984 (1. udg. 1963), Kap. 1; *Unended Quest*, 1982, kap. 9 & 15; *A Pocket Popper*, Ed. D. Miller, 1983, Kap. 8 & 30. Et overblik over, hvortil diskussionen mellem Kuhn, Lakatos, Grünbaum o.a. på den ene side og Popper på den anden var nået i 1974, kan fås ved at konsultere *The Library of Living Philosophers: The Philosophy of Karl Popper*, Vol. I-II. Af særlig interesse i den forbindelse er måske følgende bemærkning, som Popper fremførte mod hovedtesen i Adolf Grünbaum's foredrag, »Popper, Psychoanalysis and Inductivism«, givet ved en konference i London 1980: »Are we able to produce a potential *behavioural falsifier* that could falsify psychoanalysis? *How* should a man behave if his behaviour is to falsify psychoanalytic theory? There is no such behaviour. One of the reasons is that psychoanalysis is concerned with *individual* development. Therefore, no statistical predictions can be derived from it. Individual psychology can only be of a *historical* nature«¹

Hvad stiller en tilhænger af psykoanalysen nu op med en sådan situation? -Ja, er tilhængereren lægmand, forfatter eller praktiserende analytiker, vil psykoanalysens ikke-videnskabelighed næppe forstyrre synderligt: psykoanalyse synes jo at hjælpe ganske godt på de dårligdomme, man kan have med sine omgivelser, hvis blot man accepterer de psykoanalytiske fortællinger som forklaring på dårligdommene - og bruger man dem i sin forfattervirksomhed, så sætter man næppe noget til derved foreløbig.

Men for en universitetslærer, der måske oven i købet underviser i metode-lære, stiller sagen sig unægtelig noget anderledes. Her er det vigtigt for etikettens skyld, at psykoanalysen er videnskabelig, for hvis ikke, hvad gør den da på universitetet? Derfor gælder det om at få etableret psykoanalysen som videnskab, og hvad kan vel være lettere end at gøre det ved at mistænkeliggøre nuværende kriterier på videnskab og så prøve at erstatte dem med nogle vagere spilleregler, idet der plæderes for, at sådan bedrives al videnskab. Det synes da også at være Køppes ærinde med artiklen, selvom den har karakter af en oversigt over en løbende diskussion: Først og fremmest må man se at slippe af med falsifikationskravet som kriterium på, om psykoanalytiske udsagn er videnskabelige eller ej.

Dette mener Køppe at kunne gøre dels med (1) et »tankeeksperiment« og dels med (2) nogle videnskabshistoriske udtalelser om, at falsifikationismen er på vej ud.

(1) »Tankeeksperimentet« beskrives på denne måde: »Umiddelbart virker falsifikationismen ret overbevisende. Men som tilhænger af Poppers falsifikationisme bør man i givet fald betænke, at man som psykolog f.eks. skal kunne formulere eksperimentelle betingelser, ud fra hvilke man skulle kunne *afvise*, at det menneskelige subjekt har en bevidsthed. Men hvem ville opgive bevidstheden blot som resultat af et eksperiment?« (s. 341).

Det må bero på en yderst sporadisk viden om, hvordan eksperimenter udføres, når Køppe mener, at falsifikationskravet bliver meningsløst i hans

»tankeeksperiment«. For *hvis* bevidsthed er det, der testes: en forsøgspersons eller en eksperimentators bevidsthed? Hvis der tænkes på det første, så udføres denne type af undersøgelser jo dagligt på landets hospitaler, hvor læger står over for at skulle afgøre, om patienter er i live eller ej. Men mig bekendt er ingen himlet person vendt tilbage for at brokke sig over de anvendte døds- og bevidsthedskriterier (eventuelle reklamationer har givetvis måttet rettes andetsteds hen!). Ved coma- og bevidstheds-svage patienter går bestræbelserne vel i retning af at opretholde og forøge den grad af bevidsthed, der er - ikke solipsistisk at gå ud fra at patienten nok ingen bevidsthed har. - Tænkes der derimod på en eksperimentator, som vha. et eller andet ikke-livstruende eksperiment er i gang med at modbevise sin egen bevidstheds eksistens, så er noget sådant en logisk umulighed, idet *den der beskriver og eksperimenterer per definition må være ved bevidsthed*. (Det skulle have været en let pointe at opfange fra den årelange debat i dansk psykologi og filosofi om implicitte definitioners betydning for korrekt brug af dagligsproget.) Som »tankeeksperimentet« fremstår, kan det kun have til formål at forvirre og få læseren til at tvivle om falsifikationskriteriets anvendelighed, for selvfølgelig vil kun en selvmordskandidat være parat til at opgive sin bevidsthed til fordel for eksperimentet (selvmordet) - men i og med at han udfører eksperimentet og dør for egen hånd forskærtser han sine muligheder for at tage stilling til testudfaldet, ligesom det heller ikke vil være muligt for ham at lade sin bevidsthed triumfere over falsifikationskriteriet. - Nej, falsifikationskriteriet kan ikke afvises med ureflekterede »eksperimenter« af denne art, som i bedste fald kun kan være en variant af den »solipsistiske fejltagelse«.

(2) Selvom den er anderledes, så er graden af villet (?) vildrede ikke mindre i de videnskabshistoriske udtalelser desangående. Her får vi, bl.a. gennem den konsekvente brug af datid, det indtryk, at Popper forlængst har opgivet falsifikationskriteriet, og at andre har hjulpet ham til en erkendelsesteori, der er nødt til at acceptere psykoanalyse og marxisme som videnskab. Hertil må det i sandhedens interesse siges, at dette ikke er tilfældet, hvilket kan læses ud af de allerede nævnte værker, ligesom det klart fremgår af hans seneste større erkendelsesteoretiske arbejde *Postscript to The Logic of Scientific Discovery*, vol. 1-3, 1982-83. At især psykoanalytikere og marxister har fortrængt, og prøver at fortrænge, falsifikationskriterier er jo logik for høns - men ikke videnskabelig hæderlighed. Hvis nogen havde leveret et holdbart argument imod det eller fremsat værdige alternativer til det, ville sagen stille sig anderledes.

Historien om Lakatos' »forskningsprogrammer« kan ikke bruges som tegn eller »bevis« på, at falsifikationskriteriet er udvandet eller passé. Det er i virkeligheden historien om, hvordan Lakatos uretmæssigt tilegnede sig ideen om »Metaphysical Research Programmes« (ved at læse Popper's nævnte *Postscript*), der havde ligget i spaltekorrektur siden 1957, og som Popper fra tid til anden lod sine medarbejdere og venner læse), delvist mis-

forstod denne ide men ikke desto mindre udgav som sit eget bidrag i artikel-form. At tale om Lakatos' forsøg på »at redde Popper«, som Køppe gør, er i enhver forstand fejlagtig og uden hold i de historiske kendsgerninger. Den resulterende oversigt over falsifikationismens senere historie karakteriserer Køppe selv som »beskæmmende«, og deri kan man erklære sig enig. Indtrykket er, at oversigten er bevidst fordrejet for at mistænkeliggøre et krav om videnskabelighed, som psykoanalysen er kommet så gevaldig meget på tværs af.

I forbindelse med omtale af Adolf Grünbaum's Popper-inspirerede kritik af psykoanalysen kommer Køppe med denne sigende beskrivelse af forholdet mellem virkelighed og teori i den terapeutiske situation: »Begivenhedernes realitet er oftest underordnet - det er *den psykiske realitet* det drejer sig om . . . Terapeuten *konstruerer* oftest sådanne begivenheder, og det væsentlige for konstruktionens effekt er, i hvilken udstrækning den svarer til en ubevidst psyko-seksuel fantasi« (s. 347). Dette må vist være et typisk eksempel på, hvad Popper har kaldt »*Ødipus-effekten*«, dvs. den selvbekræftelse som specielle forventninger og interesser let afstedkommer, når der foretages observationer og fortolkninger af disse. Man kan herefter spørge sig selv, hvordan en sådan vilkårlig omgang med klienters erfaringsverden kan udgøre psykoanalysens videnskabelige basis. Ikke desto mindre hedder det, efter omtalen af A. Lorenzer's afvisning af psykoanalysens videnskabelighed: »Psykoanalysens videnskabelighed er et spørgsmål om konsensus blandt analytikere - det er i sidste ende analytikernes samfund og dets mulige overensstemmende vurderinger, som er det eneste kriterium på sandhed« (s. 349). Tydeligere videnssociologisk eller multisubjektivistisk kan psykoanalysens sandhedskriterium næppe formuleres, men videnskabeligt bliver det ikke.

Hvorfor er det så vigtigt for psykoanalysen at opnå videnskabelig status? - For sikkert bedre at kunne få greb om forholdene og udvide operationsområdet. Den engelske biolog Peter Medawar har i en artikel, »*Science and Literature*«² med flere historiske eksempler påvist, hvordan »litterært« arbejde traditioner, når først de har fået fodfæste, afslører en iboende tendens til at bemægtige sig hele forskningsområder, således at andre, der ønsker at anvende egentlige videnskabelige metoder og fremgangsmåder derefter får yderst vanskeligt ved at studere de samme fænomener, som man er gået over til udelukkende at behandle »litterært«. Det omvendte forhold har aldrig vist noget tilsvarende: Få poeter har lidt under fysikernes forklaringer af regnbuen og nordlyset, ingen børnebogsforfatter har vel følt sig hæmmet af udviklingspsykologernes beskrivelser af tilknytning og fremmedangst hos børn, og kun få analytikere kan være blevet ramt på brødet, fordi moderne sexologi har kunnet forklare noget af den psyko-seksuelle hydraulik, som psykoanalysen mente at have copyright på. Det er de »litterært« arbejdenes konsensus eller sammenspisthed, som er til fare for forskningen og dens

frihed - ikke det forskersamfund, der har forstået betydningen af de krav, der må stilles til egne aktiviteter, hvis disse skal kunne gælde som videnskab. Popper's opfordring til selvkritik og mådehold over for egne hypoteser og teorier, som hans falsifikationisme indebærer, kan ses som en fornuftig anvisning for dem, der mener at videnskab, forstået som menneskelig problemløsning, er en af vejene til fremskridt.

Har Medawar imidlertid ret i sin analyse, så bliver det ikke blot forståeligt, hvorfor en eksperimentelt arbejdende psykolog som Rubin så indædt søgte at holde psykoanalysen ude fra Psykologisk Laboratorium, men denne afvisning kan også forstås som et fremskudt forsvar. Den bastion er nu forlængst faldet, men det vil næppe være psykoanalysens og dens tilhængeres skyld, hvis der ikke falder andre i fremtiden.

NOTER

1. PETERSEN, A.F. (1985): »Towards a Rational Theory of the Mind: Lifelines in Popper's Deductive Approach to Psychology«, *ETC: A Review of General Semantics*, Vol. 42, No. 3, note 44.
2. MEDAWAR, P.B. (1974): »Science and Literature«, I: *The Hope og Progress*, Methuen, London.